

הרב נתנאל אירבך

עשיית עיסות ששיעורן פחות משיעור היוב

א. הצגת השאלה

אישה מעוניינת לעשות כמה וכמה עיסות קטנות, שבכל אחת מהן אין כדי שיעור להפרשת חלה,¹ אך כמות הקמח הכוללת היא כדי שיעור להפרשת חלה. האם מחובתה לצרף עיסות אלו יחד לכדי חיוב הפרשת חלה, או שמא היא יכולה לעשות עיסות קטנות ולהפקיע עצמה מחיוב הפרשת חלה?

ב. מקור האיסור לעשות עיסה פחות מ'כשיעור'

נאמר במשנה חלה (פ"ב מ"ג):

מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה יעשנה קבין ואל יעשנה בטומאה. ורבי עקיבא אומר, יעשנה בטומאה ואל יעשנה קבים.
מדברי המשנה למדו בירושלמי (חלה פ"ג ה"א) שאסור לאדם לעשות עיסתו פחות משיעור הפרשת חלה ובכך להפקיע את חיובו, שהרי לא התירו לו לעשות קבין אלא מפני שאינו יכול לעשותה בטהרה, אבל אם יכול לעשותה בטהרה לא התירו לו.²
דברים אלו מוכחים גם מדברי הבבלי פסחים (מח ע"ב):
אמר רב יוסף: הני נשי דידן נהוג למיפא קפיזא קפיזא לפיסחא. אמר ליה אביי: מאי דעתך – לחומרא, חומרא דאתי לידי קולא הוא, דקא מפקע לה מחלה. אמר ליה: דעבדן כרבי אליעזר, דתנן רבי אליעזר אומר: הרודה ונותן לסל – הסל מצרפן לחלה.

בדברי הבבלי מבואר שלצורך אפיית מצות היו הנשים נוהגות להכין עיסה שיש בה פחות

1. שיעור החיוב הוא עפ"י כמות הקמח המחייבת הפרשת חלה בברכה – 1,666 גרם. ראה: הלכות הארץ, עמ' 90 סעי' ב.

2. הוכחה זו היא לכל הדעות במשנה, שהרי גם רבי עקיבא מודה שאם יכול לעשותה בטהרה, אין לו לעשותה פחות מ'כשיעור'. ואכן יש להוכיח כן גם מדברי רבי עקיבא עצמו, כמו"ש ר"ש, חלה פ"ב מ"ג: 'ור"ע סבר דטוב שיפריש חלה בטומאה ואל יפטור עיסתו מחלה'; רא"ש, שם: 'ור"ע סבר דמוטב להפריש בטומאה ממה שיפטור עיסתו מן החלה'; רע"ב, שם: 'יעשנה בטומאה – דהכי עדיף טפי ממה שיפטור עיסתו מן החלה ולא יהיה בה חלק לשם'; מאירי, שם: 'שמוטב שתתחייב בחלה אף בטומאה משיפקיע ממנו חיוב חלה'. בכך יש לתמוה על דברי מקדש דוד, זרעים ס' גו סוף ס"ק ג, שכתב שמחלוקת ת"ק ור"ע היא אם יש מצווה להביא את העיסה לידי חיוב חלה. ותמוה, שהרי מבואר בירושלמי שבעיסה טהורה מודים כולם שאין לעשותה פחות מ'כשיעור'.

משיעור חיוב להפרשת חלה, מחשש שאם הן יעשו עיסה גדולה, ייתכן והיא תחמיץ.³ לדעת אב"י, מנהג זה שיסודו בשמירה מחשש חימוץ, יש בו צד קולא בהפקעת עיסות קטנות אלו מחיוב הפרשת חלה, 'חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקע לה מחלה'. המענה לטענת אב"י הוא שבסיום התהליך היו הנשים מצרפות את העיסות יחדיו בסל לחיוב הפרשת חלה. מ"מ מתבאר מדברי הבבלי שישנו איסור לעשות עיסות פחות משיעור חיוב, שבכך ישנה הפקעה של מצוות הפרשת חלה.⁴

ג. סיבת איסור עשיית עיסה פחות מכשיעור

כאמור מדברי הבבלי מבואר שסיבת האיסור היא הפקעת חיוב הפרשת חלה, 'דקא מפקע לה מחלה'.⁵ וכן פסק הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ו הט"ז): 'אסור לאדם לעשות עיסות פחות משיעור כדי לפוטרה מן החלה', ואחריו השלחן ערוך (יו"ד סי' שכד סעי' יד): 'אסור לעשות עיסות פחות משיעור כדי להפקיע ממנו חיוב חלה'. לדבריהם, האיסור הוא שעושה כן 'כדי לפוטרה מן החלה', אך אם כוונתו לאחר מכן לצרף עיסות אלו יחדיו, מותר לכתחילה לעשות עיסה פחות משיעור, כדברי שו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' רצא):

אסור להערים לעשות עיסות פחות משיעור כדי לפטרה מן החלה... ואם דעתו להביאה לידי חיוב על ידי צירוף הכל אחר אפיה מותר.⁶

כמו כן אם אין בכוונתו להפקיע מחיוב הפרשת חלה, אלא כוונתו לעשות עיסות פחות משיעור מטעמים שונים, הדבר מותר. טעמים אפשריים לכך הם שאין לו קמח כדי שיעור חיוב הפרשת חלה,⁷ או שיש לו מספיק קמח לשיעור הפרשת חלה אך מכל מקום הוא רוצה ללוש כמות קטנה של קמח מסיבות שונות, כגון שאינו לש אלא עיסה קטנה,

3. רש"י, פסחים מח ע"ב ד"ה נהוג.

4. על המקור לכך שאסור להפקיע עצמו ממצוות, ראה: ביאור הלכה, סי' קכח סעי' ד ד"ה אינם, בשם ספר חמד משה, שהוא איסור תורה 'ויראת מאלוקיך' הנאמר ביחס לקימה בפני תלמיד חכם. אולם יש אומרים שאין מקור בתורה לאיסור הפקעה ממצוות טרם בוא זמנו, אלא מדובר באיסור דרבנן, ראה: קרן אורה, יבמות כו ע"א ד"ה ויש לדון; חזו"א, או"ח סי' קכט לדף כה ע"א ד"ה שם היאך עולין: 'עבירה קלה שאין מצוות חביבות עלי'. יש שהביאו ראיה לכך מדברי אור זרוע, ח"א סי' קמ, ראה: עינים למשפט, ברכות נג ע"ב ד"ה כדרך; מלא העומר, סי' שכד ס"ק ח.

5. טעם זה מבואר גם בירושלמי, חלה פ"ג ה"א; רשב"א, פסקי חלה השער השני, הוצ' מוסה"ק, עמ' סא-סד. אולם יש שכתבו שהסיבה לאיסור עשיית עיסה פחות משיעור היא שמא לאחר מכן יצטרפו העיסות יחדיו לכדי שיעור חיוב ולא יפריש מהן חלה, ראה: רא"ש, ביצה פ"א סי' יג; ב"ח, או"ח סי' תנז; טעם זה הובא גם בט"ז, או"ח סי' תנז ס"ק ב; משנה ברורה, שם ס"ק ד. בבאור טעם זה, ראה: הרב שלמה קלוגר (חכמת שלמה, יו"ד סי' כח סעי' יח; הובא בשו"ת טוב טעם ודעת, ח"ה הוצאת מכון חכמת שלמה, עמ' קנז ד"ה והנה). ראה: חק יעקב, או"ח סי' תנז ס"ק א, שהקשה על טעם זה 'וחששה רחוקה היא', עיי"ש.

6. כן מוכח מדברי הבבלי פסחים, מח ע"ב; ט"ז, יו"ד סי' שכד ס"ק יז: 'אבל אם נתכוון לטעם אחר, כגון בפסח שעושין עוגות קטנות... ומצרפין שתי עיסות להדדי בשביל שיעור חלה או שאין לו רק עיסה קטנה, ודאי שרי'.

7. פרישה, יו"ד סי' שכד ס"ק כה: 'אבל אם אין לו קמח שיעור חלה, פשיטא דמותר לאפותו בלא חלה'; הובאו דבריו גם בש"ך, יו"ד סי' שכד ס"ק כה; חזו"א, זרעים ליקוטים סי' ג ס"ק ו.

או שלש עיסות בעלות טעמים שונים.⁸ אולם דברים אלו צריכים ביאור מדברי הבבלי הנ"ל, שבו מבואר שכוונת הנשים בעשיית עיסות פחות מ'כשיעור' הייתה למנוע חשש חימוץ, ומ"מ נאמר שהדבר בעייתי משום 'דקא מפקע לה מחלה'. הרב אברהם דוד ווארמאן⁹ מיישב קושי זה בתירוץ שיש להבחין בין הסיבות השונות; הסיבות המנויות לעיל מהוות סיבות טובות דיין כדי להתיר עשיית עיסות פחות מ'כשיעור', לעומת סיבת חשש חימוץ שהינה סיבה רחוקה שבגינה לא הותר לנשים אלו לעשות עיסות פחות מ'כשיעור'. דבריו אלו אינם מתגבשים לידי הגדרה ברורה ומספיקה. לא ברור מהו הקריטריון הקובע, מתי יש הצדקה ללישה של פחות מ'כשיעור'. לא ברור מדוע חשש חמץ הוא חשש רחוק ולעומת זאת צורך בעיסה קטנה או העדפה בטעם העיסה נחשבים סיבות מספיקות ללישה של כמות קטנה משיעור חיוב חלה.

ד. מתי הלש עיסה מפקיע עצמו מהיוב חלה?

ייתכן לבאר באופן שונה את ההבדל בין דברי הבבלי בדבר עשיית עיסות פחות מ'כשיעור' כדי להימנע מחשש חימוץ לבין סיבות שונות בעשיית עיסות כאלו.¹⁰ יש להבחין בין מקרים שבהם רצון האדם בעשיית כמות שיעור המחייבת בהפרשת חלה, אלא שבפועל הוא עושה זאת בצורה של עיסות קטנות, לבין מקרים שבהם אין רצונו כלל בעשיית כמות 'כשיעור' החיוב. בדברי הבבלי פסחים מבואר שאותן נשים היו מעוניינות בכמות שיש בה שיעור חיוב, אלא שבפועל הן ביצעו זאת בצורה של 'קפיזא קפיזא', באופן של עיסות קטנות נפרדות זו מזו, שאין בכל אחת מהן שיעור חיוב. בצורה כזו, כיוון שרצונו להשתמש בכל שיעור הקמח המחייב בהפרשה, אי צירוף עיסות אלו לכדי חיוב מהווה הפקעה ממצוות הפרשת חלה. לעומת זאת ביתר המקרים המובאים לעיל, אין האדם מעוניין כלל בשימוש בשיעור קמח לחיוב ההפרשה, תהיה הסיבה ככל שתהיה,¹¹ וכיוון שאינו מעוניין בכמות לשיעור חיוב, אין הוא מפקיע את עצמו ממצוות הפרשת חלה. נראה שדברים אלו

8. ע"י הרב אברהם דוד ווארמאן, גידולי הקדש, יו"ד סי' שכד ס"ק טז 'אין צריך עתה רק לעיסה קטנה... וכן ברובה לאפות ב' מיני עיסות שלא לערבן יחד'; וע"ע דרך אמונה, הל' ביכורים פ"ו הט"ו ס"ק קכט.

9. גידולי הקדש, שם.

10. לאחר הכתיבה מצאתי שעיקר ההבחנה נעשתה מכבר ע"י הרב מאיר פוזנר, בית מאיר או"ח סי' תסב סעי' ה': 'הנהו נשי דאפו קפיזא קפיזא, דהיינו עיסות מרובים שהיה צריך להם באפיה זו – בזה אסור לחלק קמחו ללוש פחות מכשיעור כדי להפקיע מחלה. משא"כ כשאין צריך לו אלא עיסה פחות משיעור, הנשמע שמחויב דווקא לאפות יותר מהצריך לו שיעור חלה דווקא, ובודאי רשאי לאפות מה שצריך לו ופטור מחלה'; הרב שלמה קלוגר (כת"י על או"ח שנת תקצט-תרא – הובא בשו"ת טוב טעם ודעת ח"ה הוצאת מכון חכמת שלמה, עמ' קנח): 'למילש קפיזא קפיזא, הנה לולי חיוב חלה נמי אין דרך למילש מעט מעט... ובזה לעשות מעשה היפוך הדרך להפקיע ממצווה זה אינו נכון לעשות'; הרב דוד פלדמן, שו"ת לב דוד סימן א.

11. הדברים אמורים גם במקרה שבו האדם עושה עיסה כשיעור חיוב חלה ובדעתו לחלקה אח"כ לב' עיסות שכל אחת פחות מכשיעור, והוא מקפיד על צירופן יחד, כגון שמעוניין לעשות מחלק אחד חלה ומחלק אחר מילוי מסוים. טעם הדבר הוא שההקפדה על צירופן יחד נעשית מתוך מחשבה מראש לחלק את העיסה, כדברי המאירי, חלה פ"א ד"ה המשנה החמשית: 'כל ליחלק כמחלק מעכשיו הוא'. לפיכך אין בחלוקה זו משום הפקעה מחיוב הפרשת חלה.

מדויקים בדברי הרב אברהם דאנציג (שערי צדק, הל' חלה פי"ד סעי' יג):
 מי שאין לו אלא קמח מעט, אע"פ שאין בו שיעור חלה, מותר לעשותו עיסה ואין
 חייב לקנות קמח כדי לחייבו בחלה... אבל אם צריך לעשות עיסה גדולה, אסור
 ללוש בפחות מכשיעור כדי לפוטרו מן החלה.¹²

לאור זאת, אדם שיש לו שתי עיסות שבכל אחת מהן אין שיעור חיוב הפרשת חלה, והוא
 אינו מקפיד על צירופן יחד, חייב לצרפן יחד לחיוב הפרשת חלה.¹³ טעמו של דבר,
 כאמור, שבמקרה כזה רצונו של האדם הוא בעשיית כמות 'כשיעור' חיוב, אלא שבפועל
 הוא מבצע את רצונו בעשיית עיסות קטנות, ולכן מוטלת עליו החובה לצרפן יחד לכדי
 חיוב. כדברים אלו כן ביאר הרב שמואל ארנפלד (שו"ת חתן סופר, על שו"ע ח"א עמ' פא
 ד"ה אבל גם; שם ד"ה ולפי"ז):

יש חילוק בין אם הוא קרוב למצווה ועושה התפעלות להיפטר ממנה, או אם צריך
 לעשות מעשה ופעולה חדשה כדי להכניס עצמו במצווה... וכן במה דמבואר... אל
 ילוש פחות משיעור חלה, היינו ג"כ באופן זה שעושה כן כדי לפטור, דרגילין ללוש
 שיעור חלה.

ניתן להביא ראיה לחילוק זה מדברי התוספות (שבת לב ע"ב ד"ה בעון) המפרשים את
 דברי הבבלי שבעוון ציצית בניו של אדם מתים, בצורה הבאה:
 דוקא בימיהם שהיו מלבושיהם כך בארבע כנפות היו נענשים מי שלא היה להם
 ציצית... אבל השתא שאין העולם רגילים במלבושים כאלו אין צריך לקנות. אך
 טוב לקנות טלית ולברך עליו בכל יום.¹⁴

אמנם ציצית היא מצווה קיומית, אך אם הייתה רגילות במלבושים כאלו של ארבעה
 כנפות, היה חיוב להטיל בהם ציצית, בדומה למה שנאמר על הפרשת חלה של הנשים
 בערב פסח, או במקרה שבו רצון האדם והרגלו הם לעשות עיסה 'כשיעור' חיוב.

ה. יישוב קושיית הגר"א

לאור ההגדרה האמורה עולה שכאשר בפני האדם עומדים האמצעים הראויים לקיום
 מצווה, עליו להשתדל ולהכניס עצמו לחיובה ולא למצוא סיבות פטור המפקיעות את

12. הובאו דבריו גם בדרך אמונה, הל' ביכורים פ"ו הט"ו ס"ק קכט. השווה לדברי חזו"א, זרעים ליקוטים
 סי' ג ס"ק ו.

13. מהרי"ט אלגאזי, הל' חלה להרמב"ן אות טז.

14. ראה כן גם: תוספות, ערכין ב ע"ב ד"ה הכל; רא"ש, מועד קטן פ"ג סי' פ; סמ"ג, עשין כו; רמב"ם, הל'
 ציצית פ"ג הי"א; הגהות מיימוניות, שם אות ס; שלחן גבוה, או"ח סי' כד ס"ק א; בית יוסף, או"ח סי'
 כד. בטעם הדבר כתב הרב שלמה קלוגר (חכמת שלמה, יו"ד סי' כח סעי' יח – הובא בשו"ת טוב טעם
 ודעת ח"ה הוצאת מכון חכמת שלמה עמ' קנז ד"ה וצ"ל) ששקולה מצוות ציצית כנגד כל המצוות
 ולכן ראוי להחמיר בה. אולם ראה: של"ה, חולין נר מצווה אות יא, שכתב להוכיח מדברי התוספות
 פסחים ק"ג ע"ב ד"ה ואין לו בתירוצם השני, ומדברי רבנו יונה, שערי תשובה שער ג אות כב, שיש
 חיוב גם בזמן הזה ללבוש בגד בעל ד' כנפות ולהתחייב בציצית; חרדים, הקדמה למצוות אות ב, בשם
 רבנו יונה שם; ביאור הלכה, סי' קכח סעי' ד ד"ה אינם.

קיום המצווה. לפיכך כאשר רצונו של האדם בעשיית עיסה שיש בה שיעור חיוב, עליו להתחייב בהפרשת חלה בעשייתה ולא להפקיע עצמו מחיוב הפרשה באמצעות עשיית עיסות קטנות.

בהגדרה זו ניתן ליישב את קושיית הגר"א כפי שיתבאר. נחלקו הפוסקים בהגדרת חיוב הפרשת תרומות ומעשרות והפרשת חלה. לדעת הט"ז (יו"ד סי' א ס"ק יז) עיקר ההפרשה היא לצורך הנתינה, ולא לשם תיקון המאכל מאיסור טבל שבו, ולכן אדם חייב להפריש אף אם אינו מעוניין לאכול:¹⁵

בהפרשת תרומה הוה עיקר הברכה על מצוות הפרשה לא על איסור אכילת טבל, שהרי מצוות ההפרשה חיוב עליו אפילו אם אינו רוצה לאכול מן התבואה עדיין. לעומת זאת לדעת ה'מגן אברהם' (או"ח סי' ח ס"ק ב) אין בהפרשה תכלית עצמית אלא היא אמצעי להכשרת הפירות בתיקון המאכל מאיסור הטבל המצוי בו, כדבריו: 'הפרשת חלה אינו מצווה כ"כ, דאינו עושה אלא לתקן מאכלו, דומיא דשחיטה'.¹⁶ הגר"א (ביאור הגר"א או"ח סי' ח) הקשה על שיטת המגן אברהם מדברי המשנה חלה (פ"ב מ"ג) ומדברי הבבלי פסחים (מח ע"ב) שבהם מבואר שהפרשת חלה הינה מצווה חיובית: ודברי מגן אברהם שכתב שחלה אינה מצווה, דבריו אין להם שחר,¹⁷ והלא אסור לעשות עיסתו קבין, ואמרינן בפ"ג דפסחים מאי דעתך לחומר חומר דאתי לידי קולא.

מדברי ה'מגן אברהם' הללו למד הגר"א שמצוות הפרשת חלה היא מצווה קיומית, היינו שאין חובה להפריש חלה אלא רק אם האדם מעוניין לאכול, כשחיטה שאינו חייב לשחוט אא"כ רוצה לאכול. לאור הבנה זו הקשה הגר"א מדברי המשנה והבבלי שבהם מבואר שאסור לאדם לעשות עיסה פחות משיעור חיוב חלה, דין המוכיח שגדר המצווה היא מצווה חיובית. אולם ייתכן לבאר כוונת ה'מגן אברהם', שעל אף היותה של מצווה

15. כ"כ שפת אמת, פסחים ט ע"א ד"ה תוד"ה כד; הרב משה קלירס (תורת הארץ, ח"א פ"ב אות עה-עט; שם, קו"א פ"ג לאות ו); הרב אריה פומרנצ'יק, עמק ברכה, ברכת המצוות אות א; אבי עזרי, מעשר פ"ו ה"ב; הרב ישראל אייזנשטיין, עמודי אש, סי' ז אות ד ד"ה וכדברי הט"ז, כתב להוכיח כן בדעת הב"ח, יו"ד סי' שכו; שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' שצו אות ה, כתב להוכיח כן בדעת הרמב"ם מלשון הברכה; גיליוני הש"ס, ירושלמי זרעים כ"א אות נב, הוכיח מהירושלמי. והאחרונים הוכיחו כן מדברי התוספות, ראש השנה ד ע"א ד"ה ומעשרות, ראה: שו"ת מהר"י אסאד, סי' רמא סוד"ה העולה; חזו"א, דמאי סי' ד ס"ק ב.

16. ראה גם: רש"י, גיטין מז ע"ב ד"ה מדאורייתא: 'ולאו מצווה דרמיא עליה אא"כ אוכלן'; ערוך השולחן, יו"ד סי' שכח סעי' ה; שו"ע הרב, שם סעי' ג; פתחי תשובה, שם ס"ק ב; פרי מגדים, או"ח אשל אברהם סי' ח ס"ק ב, שהפרשת חלה כעין ברכת הנהנין; שו"ת טוב טעם ודעת, ח"א סי' יא; רבי עקיבא איגר, הגהות לשו"ע יו"ד סי' א סעי' ז ד"ה שהרי, העיר על דברי הט"ז הנ"ל: 'לא מצאתי זה, דבפשיטות היא דרך כשרוצה לאכול אסור עד שיפריש תרומה'; פרי חדש, יו"ד סי' א ס"ק לג; יד אפרים, או"ח סי' תלב, על המג"א ס"ק ו; ר"א בן הרמב"ם, ברכת אברהם סי' יד (דבריו הובאו גם באנציקלופדיה תלמודית, ערך הפרשת תרומות ומעשרות, כרך י עמ' קצט). ביחס לדברי רש"י הנ"ל, ראה: הרב חיים ברלין, נשמת חיים סי' קיב אות א, שביאר שהכוונה קודם מירוח, אך לאחר מירוח חלה חובת הפרשה. 17. ראה: הרב אברהם קוסמן, 'ליקוטים מביאור הגר"א – מהדורה חדשה מכת"ל, ישרון – מאסף תורני ד (תשנ"ט), עמ' צה הערה 16, הביא שבכת"י מובא כאן בסוגריים משפט הבהרה שנשמט מהנדפס לפנינו: 'כשחיטה אם רוצה לאכול דגים וש"ד לפטור עצמו משחיטה'.

הפרשת חלה מצווה קיומית, מ"מ כאשר רצונו של האדם לעשות עיסה שיש בה כדי שיעור חיוב, מחויב הוא להפריש ממנה חלה, ואינו יכול להפקיע עצמו מחיוב זה בחילוקה לעיסות קטנות.¹⁸ לאור זאת מיושבת קושיית הגר"א, כי אכן כשאין שיעור, אין חיוב ללוש כ'שיעור' כדי להתחייב בחלה, אך במקרה של הגמרא בפסחים (שם), הלוא הוא רוצה ללוש עיסה 'כשיעור' לצורך המצות,¹⁹ ולכן חלוקת העיסה לעיסות קטנות מפקיעה מן המצוות.²⁰

1. בין חלה להפרשת תרומות ומעשרות

לאור האמור עולה שאסור לאדם להפקיע עצמו מחיוב הפרשת חלה, במקרה שבו עומדים בפניו התנאים לחיוב. אולם עתה עלינו לברר מהו ההבדל בין מצוות הפרשת חלה לבין מצוות הפרשת תרומות ומעשרות. בעניין הפרשת תרומות ומעשרות נראה שיש דרכים להיפטר מחיוב, כדברי הבבלי (ברכות, לה ע"ב; גיטין, פא ע"א):²¹

בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים. דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר.

דברי הבבלי הללו ניתנים לפירוש בשני אופנים. הביאור הראשון – אמנם המכניס פירות דרך החלון נפטר מחיוב תרו"מ, אך מעשה זה הוא שלילי בעיקרו, ובכך נשתנו דורות אחרונים לגריעותא מדורות ראשונים. הביאור מסתמך על כך שלשון הבבלי אינה חיובית, כגון 'מותר להכניס' או 'מותר להערים'.²² נקיטה בלשון זו משמעה שאמנם יכול זה הנכנס בצורה כזו לבית פטור מהפרשת תרו"מ, אך מעשה זה אינו מעשה חיובי משום שלא היה עליהם להערים כך,²³ ו'בעידן ריתחא' עונשים על מקרה כזה.²⁴ לביאור זה ישנה

18. כ"כ לבאר את דעת המג"א האדר"ת, אוצר כתבי האדר"ת, ילקוט דוד הוצאת מכון אהבת שלום עמ' קמ-קמא; הרב חיים לייב חרל"פ, אור חיים פאה פ"ב מ"ג עמ' קלה; הרב דוד פלדמן, שו"ת לב דוד סימן א הרב משה קאהם, ידי משה, סי' ה עמ' 53; הרב רפאל מרדכי סולוביי, יד רמ"ה, יו"ד סי' מד סח ע"א. יש להעיר: הלשון של שני האחרונים הנ"ל שווה היא, וצ"ב.

19. הרב דוד פלדמן, שו"ת לב דוד סימן א עמ' 20 ד"ה אבל כל: 'כל זה דוקא היכא שבגוף הדבר אפשר שתחול בו חיוב כפי הנהוג, אלא שמשנהו לעשות בדרך טצדקי שמעשיו מוכיחין שעושה כן בשביל לפטור עצמו מן המצווה'.

20. הרב משה קאהם, ידי משה, סי' ה עמ' 53: 'אבל אם אינו רוצה לאכול כלל מאן לימא לן דחייב; הרב רפאל מרדכי סולוביי, יד רמ"ה, יו"ד סי' מד סח ע"א.

21. השווה לדברי הירושלמי, מעשרות פ"ג ה"א: 'רבי עולא בר ישמעאל בשם רבי לעזר רבי ורבי יוסי בי רבי יהודה היו מכניסים את הכלכלה לאחורי הגנות. ראה אותן רבי יודה בי רבי אלעאי אמר להן, ראו מה ביניכם לראשונים'. יש לציין שבכל המקורות הללו הדברים הם של רבי יהודה בר אלעאי.

22. עי' נשמת אדם, הל' פסח שאלה ת, שזו הסיבה שהגמרא לא נקטה לשון חיוב, שמוותר לעשות כן: 'מותר להכניס את הפירות' או 'מותר להערים'.

23. מאירי (ברכות לא ע"א ד"ה אין התבואה: 'ואסור להערים בכך, ר"ל שיעשה בכונה שיאכל ממנה עראי בלא מעשר'; שם, לה ע"א ד"ה כבר אמרנו); מהר"ם חלאווה, פסחים ט ע"א ד"ה דאמר ר'; שם, ד"ה כדי שתהא; רמב"ן, עבודה זרה מא ע"ב בשם יש מפרשים; הרב אפרים זלמן מרגליות, שו"ת בית אפרים, או"ח סי' לג ד"ה איברא; נשמת אדם, הל' פסח שאלה ת.

24. הרב אליעזר לאנדא, דמשק אליעזר, או"ח סי' ח ס"ק ג; הרב שלמה הכהן מוילנא, שו"ת עצי ברושים,

השוואה בין דין חלה לבין דין הפרשת תרו"מ, לאור האמור לעיל. ביארנו שביחס להפרשת חלה, שכאשר זה רצונו של האדם, וכן רגילות הנשים בערב פסח לעשות, אין לו להפקיע עצמו מהפרשת חלה באמצעות עשיית עיסות קטנות פחות מ'כשיעור'. דין זה דומה למעשיהם של הדורות האחרונים, שהיבול היה מוכן לפנייהם ורצונם היה להכניס יבול זה לבית, אלא שעשו מעשה המפקיע את ההפרשה.²⁵ הביאור השני של דברי הבבלי על אודות דורות האחרונים הוא שהמעשה שלהם היה לכתחילה, ואילו מעשיהם של דורות הראשונים היה ממידת חסידות 'עבדי מילתא יתירתא להתחייב עצמן אפילו במאי דהוה אפשר להו למיפטר נפשייהו'.²⁶ לפירוש זה יש לברר מה ההבדל בין הפרשת תרו"מ, שבהם מותר לכתחילה להערים²⁷ ולהיפטר מחיוב ההפרשה, לבין עשיית חלה פחות מ'כשיעור', במקרה שיש לו את כל התנאים לחיוב. הרב חיים קנייבסקי²⁸ מבאר שיש להבחין בין הכנסת יבול דרך גגות וכדו', דבר שאינו שכיח משום שנעשה לעין כול, ולכן לא גזרו בו חכמים, לבין עשיית עיסות פחות מ'כשיעור', שבו גזרו חכמים משום שמדובר על מקרה שכיח הנעשה בבית בפרטיות.²⁹

מסקנות

1. אישה המתכוונת ללוש עיסה שיש בה שיעור קמח כדי הפרשת חלה, אסור לה לעשות עיסות קטנות פחות מ'כשיעור', שבכך היא מפקיעה את מצוות הפרשת חלה.
2. במקרה הנ"ל היא יכולה לעשות כן, אם לאחר מכן היא מצרפת עיסות אלו יחד לכדי חיוב.

ס' נו ד"ה אך; חזו"א, קדשים, זבחים ס' ד ד"ה ונראה; דרך אמונה, הל' מעשר פ"ד ה"א, ביאור ההלכה ד"ה אבל.

25. ראה: הרב שמואל ארנפלד, שו"ת חתן סופר על שו"ע ח"א עמ' פא ד"ה פשיטא: 'ונהג לפי דרכינו הנ"ל פשיטא, דמכניס פירותיו דרך גגות וקרפיות לפוטרו מן המעשר הוא בכלל אותן דמיענשין אעשה, דהרי עושה מעשה לפטור ומונע עצמו ממצווה המוכנת לפניו'.

26. הרב ירוחם פישל פרלא, ספהמ"צ לרס"ג ח"ג מילואים ס' ב ד"ה איברא דעיקר דף רכח ע"א; ראה גם: שו"ת חתם סופר, ח"א או"ח ס' סב ד"ה הנה על הראשון; האדר"ת, אוצר כתבי האדר"ת, ילקוט דוד הוצאת מכון אהבת שלום עמ' קמא. ייתכן ולפירוש זה יש לגרוס במקום 'דורות הראשונים' 'חסידים הראשונים' כגרסת רש"י, פסחים ט ע"א ד"ה ואי בעית; מהר"ם חלאווה, פסחים ט ע"א ד"ה דאמר ר'; חזו"א, קדשים, זבחים ס' ד ד"ה ונראה.

27. יש שהביאו ראייה להיתר הערמה בתרו"מ לכתחילה מדברי הבבלי פסחים, ט ע"א, שנפסקו ברמב"ם, הל' מעשר פ"ג ה"ו: 'מותר להערים על התבואה להכניסה במוץ כדי שתהיה בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר, וזורה מעט מעט אחר שהכניס לביתו ופטור לעולם מן התרומה ומן המעשרות שהרי אינו מתחיל לגמור הכל'. אולם יש שהבחינו בין היתר פטור תרו"מ לאכילת בהמה להיתר זה באכילת אדם, ראה: מאירי, ברכות לא ע"א ד"ה אין התבואה; מהר"ם חלאווה, פסחים ט ע"א ד"ה כדי שתהא. ויש שהתירו זאת רק בקצת תבואה ולא בכלה, חידושי הרא"ה, ברכות לא ע"א ד"ה רבא. ויש שטענו שמדובר קודם חיוב במעשר, ראה: נשמת אדם, הל' פסח שאלה ח.

28. דרך אמונה, הל' ביכורים פ"ו הט"ז, ביאור ההלכה ד"ה אסור.

29. ראה גם בדבריו בדרך אמונה, הל' מעשר פ"ד ה"א, ביאור ההלכה ד"ה אבל, שכתב לבאר עוד באופנים שונים.

3. אם אינה זקוקה כעת אלא לעיסה קטנה, או שאין לה די קמח 'כשיעור' חיוב, או שעיסות אלו אינן מצטרפות יחד – אינה צריכה להדר ולעשות עיסה גדולה כשיעור חיוב.

הראי"ה קוק (עין אי"ה, ברכות ח"ב לה ע"ב אות יב) כתב:

אמנם רק בזה יודע שלימות העובד מאהבה, בהיות לאל ידו לפטור עצמו ובהיותו מכיר את ערך המצווה וקדושתה הוא נכנס להתחייב בה. ע"כ במצוות מעשרות, שהיא המצווה הראשית המחזקת את כל אושר הכלל כולו, בהיותה לברית בין המיוחדים לעבודת ד' שבט הלוי ובין כל העם כולו, דאגה החכמה האלוהית ביותר שתהיה נעשית ע"פ רוח נדיבה המכרת את ערכה הגדול. ע"כ נתנה מקום להיחלץ ממנה ע"י הכנסה דרך גגות חצירות וקרפיפות, למען שתגיע הרגשת העושה לעשות המצווה מיקרת רוח ונפש נדיבה, שבזה תצא אל הפועל תכליתה להשלים את הכלל כולו כחפץ האדון השם יתברך.

